
Prikazi i osvrti

Lidija MILKOVIĆ

Antonio MILOVINA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Od jezika do teksta. Zbornik u čast 70. rođendana Josipa Užarevića, Zagreb: Disput, 2023.

Krajem 2023. godine, povodom 70. rođendana Josipa Užarevića, akademika i dugogodišnjeg profesora ruske književnosti na Odsjeku za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u zagrebačkoj izdavačkoj kući *Disput* tiskan je slavljeniku u čast zbornik *Od jezika do teksta*. Zbornik su uredile Danijela Lugarić Vukas i Jasmina Vojvodić. Preuzimajući iz Užarevićeve knjige *Möbiusova vrpca* (2011) istoimenu plohu kao metaforu njegovih teorijskih interesa, urednice dijele zbornik na četiri sadržajne cjeline. Pritom ističu raznolikost objavljenog materijala koji ne možemo smatrati sveobuhvatnom cjelinom, već nizom radova – „točkastom linijom“ – koji se na ovaj ili onaj način referiraju ili nadovezuju na bogat znanstveni rad Josipa Užarevića.

Prvu cjelinu, naslovljenu *Jedna strana: hrvatska književnost*, čine četiri studije posvećene hrvatskoj književnosti. Nju otvara Suzana Coha svojim člankom „O romantičarskome preporodu i postpreporodnome romantizmu na primjeru poezije Petra Preradovića“. Rad je posvećen rasvjetljavanju problematičnih preklapanja pojmova *ilirizam* i *hrvatski narodni preporod* sa širim pojmom književnog romantizma unutar hrvatske književne historiografije. Osvrćući se kratko na stvaralaštvo Petra Preradovića, autorica u konačnici zaključuje kako nam upravo ono može poslužiti kao dokaz da nacionalna funkcija prvih dviju odrednica nije nužno nespojiva s poetskom i estetskom funkcijom romantizma u hrvatskoj književnosti. U središtu članka Antonija Milovine „Duh renesanse u ruskim prijevodima komedije 'Dundo Maroje' Marina Držića“ nalazi se poredbena analiza dvaju prijevoda *Dunda Maroja* na ruski jezik. Uz te prijevode Larise Solnceve i Natal'je Vagapove u analizu je uključena i redateljska verzija prijevoda Bojana Stupice. Rene-

sansa nije bila dio ruske kulturne povijesti, stoga raščlamba postupaka pri prevođenju renesansnih elemenata otkriva u kojoj je mjeri jaz između dvaju kulturno-povijesnih razvojnih tokova premošćen. Milovina je isprva razlučio najvažnija obilježja renesanse u toj komediji (to su realije dubrovačke renesansne sredine, renesansni hedonizam, makijavelizam te optimizam), a zatim posebnu pažnju posvetio njihovom prijenosu na ruski jezik. U obama prijevodima često se očituje strategija domestifikacije ili udomaćivanja, za pojedine kulturno-specifične lekseme rabe se njihovi hiperonimi, a manje poznati toponimi mijenjaju se na one poznatije ruskoj publici. Od navedenih obilježja renesanse u prijevodu je u najvećoj mjeri prenesen renesansni optimizam, dok su preostala obilježja manje uspješno sačuvana.

Dubravka Oraić Tolić u svom članku „Zagrebačka stilistička škola i Zdenko Škreb“ u prvom dijelu članka donosi kratak pregled njezina doprinosa konstituiranju moderne hrvatske znanosti o književnosti. Ističe pritom i određene paradokse koje je, kroz djelovanje novih generacija domaćih književnih teoretičara i povjesničara – „sinova“ i „unuka“ utemeljitelja Škole – iznjedrila evolucija njezine *disciplinarne matrice*. U drugom dijelu svog članka autorica nas upoznaje s opusom Zdenka Škreba, jednog od utemeljitelja („očeva“) Škole. Njegova psihološka previranja između „oduševljenja“ totalnošću književne spoznaje i „razočaranja“ te „nelagode“ zbog nemogućnosti da se interpretacijom dođe do zaokruženog, *totalizirajućeg* uvida u književno djelo predstavljaju srž paradoksa s kojim se susrela Zagrebačka stilistička škola. Na kraju cjeline, o „zamkama“ hrvatske književne historiografije, ponovno kroz prizmu pjesništva Petra Preradovića, piše Martina Protrka Štimec. Usredotočivši

se u svom radu *Ogledalo romantizma Petra Preradovića* na autotematski sloj Preradovićeve opusa, na samo pjesništvo kao temu, autorica još jednom dokazuje kako se pjesnika neopravdano stavljalo u ladicu ilirske i preporodne književnosti, onu koja dijelom stoji u opreci s romantičarskom poetikom i estetikom.

Druga cjelina metaforički predstavlja drugu stranu Möbiusove vrpce, ali i Užarevićevih znanstvenih interesa te objedinjuje radove pisane na hrvatskom, ruskom i engleskom jeziku. *Drugu stranu*, posvećenu ruskoj književnosti, otvara članak Žive Benčić-Primc „Motivi pijanstva/opijenosti u zbirci kratkih priča Alle Gorbunove 'Kraj svijeta, ljubavi moja'“. Autorica se u njemu bavi Gorbunovim autobiografskim, autofikcionalnim, ali i naglašeno fantastičnim pričama u kojima likovi u stanju pijanstva i opijenosti proživljavaju različita transgresivna iskustva – oslobađaju se društvenih normi, postižu svojevrsnu duhovnu slobodu ili prodiru u sferu mističnog transa. Sličan kontekst donosi i članak Petre Grebenac „Pijanstvo i opijenost u 'Prozi Ivana Sidorova' Marije Stepanove“. Autorica navedenim motivima prilazi sa stajališta J. Derride, tj. oslanjajući se na njegovu dekonstrukciju pisma putem višeznačne riječi *pharmakon*. Polazeći od navedene višeznačnosti, Grebenac predstavlja žanrovski hibrid suvremene ruske spisateljice Marija Stepanove – *Prozu Ivana Sidorova* – kao primjer tematski, narativno i kompozicijski nestabilnog djela, svojevrsne književne opijenosti, čime ono odlično sažima autoričin stvaralački *credo*. Oko fenomena pijanstva vrti se i rad „Pijani Malec Piterskij, lirski subjekt 'Kroničara Loh-Nevskoga čudovišta“ Jasmine Vojvodić. Autorica analizira anakreontske stihove iz zbirke suvremenog peterburškog pjesnika Viktora Mal'ceva – primjer književnog minimalizma kojim se, između ostalog, bavio i Josip Užarević. Kroz niz primjera Vojvodić predstavlja bogatu značenjsku razinu teksta vezanu uz alkohol koju autor razrađuje preplicući motive svakodnevice kroničnog alkoholičara s ruskom književnom tradicijom.

Hans Günther u svom se radu „Predstava A. Platonova 'Duraki na periferii': diskurs kolektivne neodgovornosti“ („P'esa A. Platonova 'Duraki na periferii': diskurs kolektivnoj bezotvetstvennosti“) osvrće na Platonovljevu relativno nedavno objavljenu komediju pronalazeći u njoj mnoge važne elemente autorove poetike. Günther dokazuje kako se Platonov, dovodeći do apsurdna utopijske vizije kolektivističkog društva, prvenstveno kroz svoj ideologizirani, birokratski jezik inspiriran ranom sovjetskom epohom, približava zapadnjačkom teatru apsurdna. Ivan Esaulov u zbornik unosi i ruske klasike pa se tako u svom radu „'Zakoni Sreće' i malena djevojčica u 'Snu smiješnog čovjeka' F. M. Dostoevskog: filozofija i filologija“ („'Zakony sčast'ja' i malen'kaja devočka vo 'Sne smešnog

človeka' F. M. Dostoevskog: filozofija i filologija“) bavi odnosom između lika i ideje kod Fëdora M. Dostoevskoga. Ističući prvenstvo samog lika, smiješnog čovjeka, i njegovog personalnog dijaloga nad impersonalnim dijalogom ideja, Esaulov u prvi plan stavlja filološku analizu djela, a ne filozofsku. Pritom ističe prednosti takvog pristupa u razrješavanju polemika oko hijerarhičnosti i polifoničnosti književnog svijeta Dostoevskog. Ruskoj konceptualnoj umjetnosti posvećen je članak Kornelije Ičin „Projekt 'grada-domovine': 'Moskva i Moskovljani' Dmitrija Aleksandroviča Prigova (Proekt 'gorodarodiny': 'Moskva i moskviči' Dmitrija Aleksandroviča Prigova“). Ičin na primjeru Prigovljeva ciklusa pjesama *Moskva i Moskovljani* pokazuje neke od glavnih osobitosti autorove konceptualističke poetike. Autorica se usredotočuje na jezične transformacije Dmitrija A. Prigova, autora stihova i utjelovljenja kolektivne svijesti, koje ujedno predstavljaju i njegovo razračunavanje s ruskim i sovjetskim mitovima o Moskvi.

Člankom Danijele Lugić Vukas „Razglobljeno vrijeme: figura slijepca i 'vječno sada' Mihaila Šiškina“ ponovno se vraćamo suvremenim ruskim autorima. Autorica se u svojoj analizi Šiškinova romana *Pismovnik (Pis'movnik)* bavi složenom autorovom poetikom pamćenja kao sinonimom pisanja. U prvom dijelu rada, nakon što nas kratko upozna s (post)modernističkim karakteristikama Šiškinova stvaralaštva, Lugić Vukas na primjerima dočarava vremensku raslojenost romana, da bi u drugom dijelu raširila svoju analizu na isprepletenost metafizike pamćenja i jezika stvaralaštva. U svom radu „Preobrazbe ruskog ornamentalizma u tridesetima“ („On a modification of Russian ornamentalism in the thirties“) Magdalena Medarić usredotočuje se na dva romana V. Nabokova – *Lužinovu obranu (Zaščita Lužina)* i *Smijeh u tami (Laughter in the Dark)*. Kroz njih autorica nastoji predstaviti autorovu specifičnu varijantu književnog ornamentalizma, tzv. konceptualni ornamentalizam, gdje se sve razine književnog teksta objedinjuju u jednu estetsku cjelinu.

Nakon dvaju radova koji su se u prvoj cjelini bavili razdobljem književnog romantizma u kontekstu hrvatske književnosti, toj se problematici u dosta širem obuhvatu vraća Andrea Meyer-Fraatz svojim člankom „Modeli romantizma“. Autorica piše o različitim poimanjima književnog romantizma kao nadvremenskog pravca te kroz primjere iz njemačke i ruske književnosti povezuje pojmove binarne i trenarne kulture J. Lotmana s modelom romantizma jenskih germanista S. Matuscheka i S. Kerschbaumer. U malo poznate književnopovijesne pojmove zadire i Ivana Peruško svojim radom „'Kako se to radilo u Odesi“ dvadesetih godina: od odeske plejade do odeskoga koda“. Osvrćući se na niz tekstova čiji su autori na ovaj ili onaj način bili povezani s Odesom, Peruško razvija pojmove *jugo-zapadne škole* Viktora Šklovskog i *odeskoga teksta*

Boris Brikera. Autorica pritom ukazuje na suprotstavljenošću odeskoga književnog koda unutar ruske književnosti puno etabliranijemu peterburškom. *Drugu stranu* završava rad Natalije Zlydneve „Kamena knjiga“ Velimira Hlebnikova“ („Kamennaja kniga“ Velimira Hlebnikova“). Kroz analizu leksema „kamen“ i njegovih izvedenica u stvaralaštvu Velimira Hlebnikova Zlydneva ukazuje na preplitanje simbolističkih i futurističkih elemenata u autorovoj poetici. Polazeći od koncepta *teksta kao kamena i kamena kao teksta* autorica pokazuje kako se formira hipersimbolički sustav Hlebnikovljevih pjesničkih slika.

Treću cjelinu, *Svijanje krajeva: o teoriji i drugome*, čine četiri rada o slavenskim književnostima, dva rada vezana za rat u Ukrajini, jedan rad o književnoj teoriji te dva znanstveno-umjetnička doprinosa. U članku „Dijalog ili monolog: Przyboś o Mickiewiczu“ Tea Rogić Musa problematizira pristup avangardnog pjesnika Juliana Przybośa stvaralaštvu Adama Mickiewicza u zbirci eseja *Čitanjuć Mickiewicza* (pol. *Czytając Mickiewicza*). Autorica ističe da Przyboś u esejima ne nastupa kao književni povjesničar ni kao kroničar, već bez ikakvog metodološkog aparata bilježi svoje utiske prvog čitanja Mickiewiczovih djela. Eseji su u članku Tee Rogić Muse protumačeni kao polifonijski tekst u kojemu Przyboś u dijalogu s Mickiewiczem traga za poetskim jezikom srodnim postavkama *Krakovske avangarde* i u monologu otkriva osobitosti Mickiewiczeva *novog jezika poljskog jezika* (*nowy język języka polskiego*). Roman Bobryk također se bavi temom iz poljske književnosti. U članku „Večera u muzeju... između slike i čovjeka (iskustvo čitanja pjesme 'Muzej' [‘Muzeum’] Ewe Lipske („Užin v muzee... među kartinij i čelovekom (opyt pročtenija stihotvorenija 'Muzej' [‘Muzeum’] Ewy Lipskoj) analizira simboličku vrijednost predmeta i činova u pjesmi „Večera u muzeju“ krakovske pjesnikinje Ewe Lipske, predstavnice „Novog vala“ („Nova Fala“). Bobryk pokazuje da se pjesma istovremeno može interpretirati kao opis slike u muzeju i kao stvarna večera.

Zvonko Kovač u članku „Hiša Marije Pomočnice“ kao kratki roman“ ukazuje na neke temeljne odrednice kratkog romana kao žanra, ističe njegovu bliskost s lirskim romanom i identificira roman *Hiša Marije Pomočnice* Ivana Cankara kao prvo djelo tog žanra u povijesti južnoslavenskih književnosti. Darija Pavlešen i Domagoj Kliček opisuju kompoziciju, intertekstualne elemente i stalne motive u romanu *Ljubavnici Justicije* suvremenog ukrajinskog pisca Jurija Andruhoviča. U članku „Što nam prešućuju 'Ljubavnici Justicije'? Književna evolucija Jurija Andruhoviča“ zaključuju da u parapovijesnom romanu postoje tek natruhe povijesti te da zločinci iz romana imaju i druge podjednako važne identitete – ljubavničke, estetske i umjetničke. Renate Lachmann u članku „Rušenje spomenika: nakon

Oktobarske revolucije / nakon kraja Sovjetskog saveza / nakon početka ratnih djelovanja u Ukrajini“ zamjećuje da povijest ikonoklazma kao kulturne tehnike ima ciklički tijek. Njega čini niz postupaka dekonstrukcije, konstrukcije i rekonstrukcije. Te postupke oprimjeruje u trima periodima ruske i ukrajinske povijesti. Lachmann razlikuje rušenje spomenika nakon Oktobarske revolucije, kada se razaraju imperijalni spomenici, a njihova mjesta preuzimaju rukotvorine narodne *lenjinijane* (rus. *leniniana*). Te iste rukotvorine nakon sloma Sovjetskoga Saveza ulaze u ikonoklastički ciklički tijek, ali pri tome u Rusiji nije došlo do konstrukcije koja bi svjedočila o zločinima sovjetske epohe. Treći val rušenja spomenika započinje nakon ruske agresije protiv Ukrajine. On se u radu tumači kao simbolična reakcija napadnutih, čiji je cilj odmicanje od imperijalne prošlosti.

Članak „Je li SAD uistinu najopasnija država na svijetu?“ („Is the USA Really the Most Dangerous Country on Earth“) Stipe Grgasa propituje zašto jedan dio lijevo orijentiranih zapadnih intelektualaca, prije svega filozofa i kulturnih kritičara, tradicionalno umanjuje važnost kolonijalne ekspanzije te zločine počinjene u ruskoj povijesti. Osnovni uzrok tog podcjenjivanja Grgas vidi u ideološkoj pozadini njihova pristupa. Smatra da je potrebno preosmisliti ideološke konstante i ne dopustiti da one sputavaju spoznajne procese. Marijan Bobinac u članku „Klasika, romantizam, Goethe, Schiller“ ističe da se stvaralaštvo Goethea i Schillera u različitim književno-znanstvenim i kulturnim tradicijama pripisuje različitim književnopovijesnim formacijama. U većini europskih zemalja njihovo se stvaralaštvo svrstava u romantizam, a u njemačkoj kulturnoj tradiciji Goethe i Schiller smatraju se predstavnicima weimarske klasike. Bobinac naglašava da su tim nazivom njemački intelektualci u prvim desetljećima 19. stoljeća nastojali odrediti klasično razdoblje njemačke nacionalne kulture, kako bi se ono moglo omjeriti s književnim dosezima drugih europskih nacija. U novijim književno-teorijskim pristupima Bobinac otkriva dva autora, G. Schulza i S. Matuscheka, koji nastoje tu proturječnost razmrsiti. Dva doprinosa u zborniku pripadaju znanstveno-umjetničkim ostvarajima. Opus prijevoda pjesama Ante Stamaća na njemački jezik Rainer Gröbel („Tvoji i moji znakovi“). Pjesme Ante Stamaća na hrvatskom i njemačkom jeziku“) obogatio je svojim prijevodom dvadeset i dvije pjesme. Tatjana Jukić napisala je pjesmu „Onjegrinska“ u čast Josipa Užarevića. Imena autorica, tip strofe i izravno obraćanje jednom konkretnom čitatelju tu pjesmu povezuju s Puškinovim „Tatjaninim pismom Onjegrinu“.

Četvrti i posljednji cjelini, *Rubovi i plohe: O jeziku*, pripada šest radova posvećenih različitim jezikoslovnim područjima. Pri tome su dva rada posvećena hrvatskoj frazeologiji, a ostali redom

obrađuju: vremensku organizaciju govora ruskog kao stranog jezika, izazove pri izradi hrvatskoga slogovnika, dijakronijsku enantiosemitu te usporedbu hrvatskih i poljskih pragmeta i pragmafrazema. Branka Barčot i Anita Hrnjak u članku „Bog, božansko i sakralno u hrvatskoj frazeologiji“ predočuju ideografsku klasifikaciju 90 frazema hrvatskog standardnog jezika čije se sastavnice tiču religije. Shema ideografske klasifikacije izrađena je u okviru onomasiološkog pristupa te sadrži tri superkoncepta: SVEMIR, ČOVJEK i ČOVJEK I SVEMIR. Među njima se najproduktivnijim pokazao superkoncept ČOVJEK. Tom klasifikacijom pokazano je kako se razmatrani dio izvanjezične stvarnosti jezično opojmljuje. Članak „O poslovicama i frazemima iz rječnika 'Slavonice dijalektološke i frazeološke' Martina Jakšića“ Željke Fink Arsovski sadrži pregled i analizu leksikografskog blaga koje je skupio leksikograf i etnolog-amater Martin Jakšić. U radu su poslovice podijeljene tematski, frazemi su klasificirani po strukturnome i značenjskome kriteriju te je uspoređen odnos između dijalektološke i standardne frazeološke građe u rječniku.

U članku „Varijabilitet brzine govora hrvatskih studenata ruskoga jezika“ Damir Horga objavio je rezultate istraživanja o vremenskoj organizaciji govora na stranome jeziku. Istraživanje je proveo na uzorku od 10 studentica ruskog jezika kojima je hrvatski materinji jezik i jedne izvorne govornice ruskog jezika. Istraživanje je pokazalo da su studentice, neočekivano, ostvarile brži tempo govora i artikulacije od izvorne govornice te su na različit način raspodijelile stanke u govoru, ali da varijabilitet prozodijske riječi ima ista obilježja kod obje skupine. Zrinka Jelaska i Ivana Kurtović Budja u članku „Građa za istraživanje slogovne strukture

hrvatskoga jezika“ daju pregled različitih slojeva jezika, vrsta korpusa i idioma te problematiziraju kriterije odabira građe za slogovnik hrvatskog jezika. Autorice smatraju da bi trebalo uključiti hrvatski standardni idiom u slogovnik kao temeljnu građu a, razgraničivši i pomno opisavši idiome, dodati i ostalu svehrvatsku građu.

Lidija Milković u svom radu „Enantiosemita vremenskoga značenja prefiksa *perdъ u povijesti hrvatskoga i ruskoga jezika“ prvo nas ukratko upoznae s pojmom enantiosemita i postojećim istraživanjima te jezične pojave. Zatim na temelju uzorka od 30 glagola, 10 imenica i 5 pridjeva s prefiksom *perdъ, ekscerpiranih iz povijesnih i suvremenih rječnika hrvatskog i ruskog jezika, analizira vremenska značenja navedenih riječi i izvodi zaključke o uzrocima njihove enantiosemita. U radu „Auditivni pragmeta i pragmafrazemi u hrvatskom i poljskom jeziku“ Neda Pintarić Kujundžić opisala je i usporedila ekstralingvističke i paralingvističke auditivne znakove te verbalne pragmatičke jedinice (auditivne pragmeta i pragmafrazeme) u dvama slavenskim jezicima. Istaknula je njihovu pragmatičku funkciju u komunikaciji i usporedila njihovu obradu u tradicionalnim i suvremenijim jezikoslovnim pristupima. Osim samih radova, u recima monografije otkriva se i odnos autora članaka, mahom prijatelja i učenika profesora Užarevića, prema slavljenuku. Profesor Užarević naziva se iznimnim profesorom i mentorom, kolegom i prijateljem, filozofom i umjetnikom, „sinom“ Zagrebačke stilističke škole, tumačem metafora, otkrivačem neotkrivenoga, osobom koja je drugima umjela odati počast i za koju vjerujemo da će biti nadahnuće za nove generacije.